

Віталій Ханстантинов

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖКОНФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

V.Khanstantynov Providing of interconfessional tolerance as important direction of regional polic. The article touches essence and features of interconfession tolerance. The main principles and directions in realizing regional policy concerning mutual understanding between churches, other religious organisations are analysed.

Для багатоконфесійного поліетнічного українського суспільства досягнення і підтримання релігійної толерантності, миру і спокою у міжцерковних відносинах набуло значення одного із чинників його консолідації, важливої передумови успішного розв'язання соціально-економічних, мовно-культурних, морально-правових проблем, зміцнення національної безпеки. Різні аспекти, проблемні моменти та шляхи досягнення толерантності і міжрелігійного порозуміння в контексті реалізації регіональної політики були предметом досліджень таких вітчизняних науковців, як А. Колодний, Л. Филипович, В. Єленський, О. Саган, М. Бабій, С. Боруцький, І. Козловський.

Проте, як уявляється, ще недостатньо висвітлені питання, пов'язані з визначенням особливостей, пріоритетних принципів та напрямів

діяльності регіональних політичних суб'єктів з формування та підтримання міжконфесійного миру та порозуміння. Дехто з суспільствознавців, не усвідомлюючи всієї делікатності і специфіки релігійної проблематики, своїми непродуманими сентенціями не тільки не сприяє поглибленню об'єктивного знання про стан релігійної ситуації, сутність міжконфесійної толерантності та шляхи її досягнення, але й вносить додатковий імпульс напруженості. Так, В. Деревій запитує, навіщо потрібне таке розмаїття церков в Україні? І робить невтішний для численних послідовників «не тієї релігії» висновок: «Існування величезної кількості вір не тільки шкодить суспільству, але й породжує негативне ставлення до релігії взагалі»¹. Викладені міркування зумовили мету цієї статті — проаналізувати зміст та особливості феномена релігійної толерантності, регіональної політики щодо забезпечення міжконфесійного миру і спокою.

Поняття «толерантність» в етимологічному смислі, як відомо, означає «терпимість», «терпилівість» і історично першою формою її була саме віротерпимість. Релігійні війни внаслідок конфесійного розколу в Європі і процес секуляризації спонукали віруючих до рефлексії щодо свого ніяк не виняткового положення в світі. Така рефлексія, як справедливо наголошує Ю. Габермас, мала серйозні політичні наслідки. Віруючі дійшли розуміння, чому вони повинні відмовитися від державно організованого примусу як засобу втілення своїх релігійних ідеалів і прагнень. Саме таке когнітивне зрушення й уможливило релігійну терпимість, дозволило розмежувати релігію від світоглядно нейтральної сили держави².

Вустами Дж. Локка ранній лібералізм здійснив розрізнення громадської сфери, в якій відносини регулюються правом держави, і приватної сфери, де можливість бути собою є «правом свободи особистості», що належить виключно їй самій³. Локк попереджає, що не можна виходити за межі, які визначені загальним для усіх законом⁴. Тому все індивідуальне, що реалізує себе в межах закону, тобто дозволеного державою, оскільки воно є виявом індивідуальної свободи людини, має законне право бути терпимим. Іншою необхідною основою толерантності Локк вважає рівність людей — їхню рівність як власників своєї особистості, на яку ніхто інший не має жодних прав⁵.

Дотримання принципу рівності свободи виступає наріжним каменем і сучасних ліберальних концепцій толерантності. Як підкреслює Дж. Роулз у «Теорії справедливості», якщо відносно бодай якого принципу і можна досягти згоди, то це має бути принцип рівної свободи⁶. Обмеження свободи виправдано лише тоді, коли цього вимагає сама свобода, на яку хтось зазіхає, і тому держава не має виявляти прихиль-

ність до будь-якої конкретної релігії, вдаючись до свавільних обмежень свободи совісті⁷. В своїй іншій праці «Політичний лібералізм» вчений стверджує можливість на підставі взаємної поваги людей соціальної кооперації між ними, попри те, що вони дотримуються різних концепцій блага. Умовою цього є справедливе законодавство і «забезпечення справедливого політичного процесу, тобто відкрито для кожного громадянина на підставі приблизної рівності»⁸.

Важливого значення для більш глибокого осмислення феномена міжконфесійної толерантності набуває сприймання релігії не суто як видимого соціального інституту або схожих чи несхожих між собою організацій однодумців. Треба бачити насамперед духовно-світоглядні, емоційно-психологічні, історико-культурологічні підвалини появи такої колективності. Релігійний світ — це світ панування ірраціонально-містичного способу осягнення всієї можливої повноти буття, це, у першу чергу, внутрішній стан переживання людиною єдності з Абсолютом перед неминучим викликом смерті, це індивідуально-неповторний світ інтимного споглядання себе крізь призму сімейних традицій і ментальності, стереотипних уявлень про добро і зло, наявне і належне в житті, його мету та сенс тощо. Врешті-решт це засіб підтримання автентичності в теперішньому строкатому суспільному середовищі.

На основі наведених міркувань можна дійти висновку, що немає підстав говорити про свідоме з боку самих віруючих прагнення до консенсусу у міжрелігійних відносинах або покладати на демократичну державу завдання спонукати силою до повної злагоди і толерантності у міжконфесійних стосунках. Якщо безперспективність силових методів досягнення їх майже ніким не оспорюється, то стосовно переконань потрібні, на наш погляд, деякі пояснення. Т. Негел розрізняє раціональні та нераціональні переконання і стосовно останніх доходить висновку про неможливість згоди, «якщо частково джерелом ваших переконань є особиста віра або одкровення»⁹. Інший відомий політичний мислитель Р.Дворкін також попереджає про небезпеку для демократії колективного диктату щодо індивідуальних переконань: «Якщо колективна претензія має загальний характер і поглинає увесь спектр сподівань та переконань окремих людей, ... тоді сам факт її існування руйнує інтеграційний характер спільноти... Якщо ж колективна претензія вибіркова й дискримінаційна... — тоді вона руйнує інтеграцію тих громадян, які є об'єктом виправлення, повністю виключаючи їх зі спільноти»¹⁰. Отже, для забезпечення співпраці й мирного співжиття носіїв несхожих релігійних переконань залишаються домовленості, які Я. Нарвесон називає найкращим способом розв'язання проблем¹¹.

Релігійна толерантність як віротерпимість передбачає, таким чином, визнання й реальне забезпечення рівності у правах і свободах, повагу до специфічних для певного конфесійного напрямку чи течії світоглядних засад, переконань, культової практики, свідоме уникнення дискримінації, образ, переслідувань на ґрунті вірування. Міжконфесійна толерантність потребує від релігійних об'єднань не лише орієнтуватися на зазначені загальні принципи віротерпимості, але й дотримуватися домовленостей, свідомо обмежуючи себе у духовній експансії і апеляції до властивих їм самим істин та переконань у стосунках з іншими релігійними об'єднаннями. Міжконфесійна толерантність неможлива без відкритості до міжцерковного діалогу, без і поза взаємних пошуків спільних точок дотику, всього того, про що можна дійти обопільної згоди, в чому проявляються однакові або вельми схожі позиції. Йдеться, наприклад, про необхідність зміцнення суспільної моралі, участі в патріотичному вихованні, в боротьбі проти тероризму, за збереження пам'яток культурної спадщини, обстоювання цінностей милосердя, важливість добродійних справ тощо. Ясна річ, що толерантність як така не є синонімом байдужості, пасивно-споглядалного ставлення до зла, до злочинних проявів, до знуцання над визнаними моральними нормами і т.д. Все, що опиняється за межами суспільно прийнятного, що нав'язує себе як типове, хоча вже за визначенням належить до суто приватного, що обмежує свободу і права інших, не може бути толерованим.

Як свідчить європейський досвід, визначальна роль в утвердженні норм міжконфесійної толерантності належить тим, хто ухвалює і реалізує відповідні політичні рішення. І не лише на рівні всієї держави, але й на регіональному рівні. В довідковій літературі специфіку регіональної політики пов'язують з актуалізацією територіального аспекту політики, з тим, що ухвалюванні рішення мають просторову визначеність, що виступає фактором агрегації інтересів і позицій, чинником формування характерних політичних мереж, особливостей політичної культури¹².

У зв'язку з розбіжностями в поглядах різних авторів на те, що являє собою регіон і скільки їх існує в Україні, на нашу думку, можна запропонувати такий підхід щодо окреслення змісту цього поняття. В широкому смислі регіон — це частина території держави у складі, як правило, кількох областей, що відрізняються схожими ознаками історичного шляху, рисами етнічної та конфесійної належності населення, специфікою господарювання, побуту та укладу життя. Але з точки зору політики як сфери реалізації групових інтересів через систему державного управління доцільно, на нашу думку, говорити

про область як регіон у вузькому смислі, зважаючи на наявність у ньому єдиного суб'єкта державної політики та території певної громади, який трансформує її головні напрями в практику суспільного життя і безпосередньо забезпечує виконання всіх її завдань.

Миколаївська область — регіон, на території якого на теперішній час зареєстровано 490 релігійних організацій 29 конфесійних напрямів і течій¹³. Забезпечення міжконфесійної толерантності виступає суттєвою передумовою не лише соціально-політичної стабільності, але й економічного розвитку з огляду на спеціалізацію останнім часом області на транспортних, рекреаційно-оздоровчих, туристських послугах. Так, у передкризовому 2007 р. морські та річкові порти області прийняли біля 2600 суден. Через них лише до країн Європейського Союзу було експортовано товарів на суму понад 170 млн дол., а імпортовано — на 130 млн дол. Загалом же вантажоперевезення морем здійснювалося до 84 країн світу¹⁴. Будучи однією з приморських областей, Миколаївщина щороку приймає десятки тисяч відпочиваючих, у тому числі з Росії, Білорусі, Польщі.

Пріоритетними принципами регіональної політики у царині конфесійних відносин є такі. По-перше, це реалізація конституційних норм і вимог чинного законодавства щодо гарантії свободи совісті, стосунків держави і церкви, діяльності релігійних організацій. Далі це — адаптація загальнодержавної політики до специфічних регіональних умов; відкритість влади до діалогу з усіма конфесіями; об'єктивність, неупередженість, рівність у ставленні до всіх зареєстрованих релігійних організацій; ознайомлення широкого загалу через місцеві засоби масової інформації з поточною культовою і позакультовою діяльністю церков, деномінацій, окремих об'єднань; залучення релігійних громад до благодійницької діяльності, до патріотичного і морального виховання, до участі у суспільно-політичному житті області.

Основою регіональної політики виступає чинний Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації», який був ухвалений ще 23 квітня 1991 р. і має переважно загальнодекларативний характер. Наприклад, у зв'язку з непрописаністю в ньому чітких механізмів реституції церковної власності, «регулювання цього процесу здійснюється за допомогою підзаконних нормативно-правових актів»¹⁵. На початку 90-х рр. в області мали місце міжцерковні сутички навколо власності.

Іншою суттєвою обставиною, що ускладнює зусилля підтримувати на регіональному рівні мир і спокій у міжцерковних стосунках, є політизація конфесійних відносин в Україні. Йдеться, зокрема, про неприховане використання в електоральних цілях тих чи інших церков

в умовах режиму перманентних передвиборчих змагань останнього часу, втягування політичними силами, приміром у 2004 р. Партією регіонів, окремих православних громад юрисдикції Московського патріархату до фактичної передвиборчої агітації на свою користь. «Помітним чинником політизації релігійно-церковних відносин стало публічне декларування Президентом В.Ющенком прихильності до ідеї конституювання в Україні єдиної Української помісної православної церкви»¹⁶. В розгортанні його ідеї представники Київського патріархату відкрито вимагають від держави явних переваг для себе¹⁷.

За таких умов зростає роль постійного діалогу регіональної влади з усіма конфесіями, безумовного дотримання принципу рівності їх статусу, мінімізації негативного впливу політичних баталій на міжконфесійні відносини. Як наголошує проф. Л. Филипович, діалог — це не дебати, не спори, не заперечення, не переконання у чужій неправоті. «Основне в діалозі — вміння слухати і здатність почути, щоб зрозуміти, але не обов'язково прийняти, позицію іншого»¹⁸. Формою практичного втілення діалогу у регіональній політиці стала діюча при голові обласної державної адміністрації консультативно-координаційна рада з питань діяльності релігійних організацій. Ще 2001 р. на ній була досягнута домовленість між православними архієреями щодо утримання від заснування та реєстрації релігійної громади у тому населеному пункті (окрім великих міст), де вже діє за зареєстрованим статутом православна громада іншої юрисдикції, що дозволило уникнути масштабних конфліктних ситуацій.

Сприяє міжконфесійному порозумінню діяльність регіональних засобів масової інформації. Так, на шпальтах найдавнішої обласної газети «Південна правда» 18 серпня 2009 р. надруковані поруч дві статті, присвячені православному святу і благодійницькій діяльності місцевої общини мормонів, а 27 серпня того ж року — також поруч дві статті, в тому числі шейха Руслана, імама м. Миколаєва та області про мусульманську громаду, з контактними телефонами та її адресою. Серію цікавих публікацій було присвячено історії і сьогоденню іудейської громади. Говорячи про ставлення до євреїв, головний рабин Миколаєва і області Шолом Готліб оцінив його як «добре»¹⁹.

Важливим напрямом міжконфесійного порозуміння є культурологічна, благодійницька діяльність релігійних об'єднань, позитивні результати якої зближують їх. Уже декілька років працює відома на всю країну майстерня іконопису, яку очолює православний отець Сергій. За сприяння католицької громади у 2005 р. відбулася виставка «Час примирення і надії. Папа Іван Павло II у ювілейному році». Православні громади допомагають у роботі з наркозалежними, позбав-

леними волі. Громада Нового Заповіту «Наріжний камінь» і громада ХВС «Віфанія» піклуються про ветеранів та інвалідів, адвентисти сьомого дня забезпечують гарячим харчуванням щодня 15–20 найбільш знедолених. Улітку у започаткованих релігійними організаціями дитячих таборах відпочивають діти з малозабезпечених сімей. Релігійні громади долучаються до екскурсійно-туристських програм історико-релігієзнавчого напрямку, розвиток яких був передбачений рішенням обласної ради № 8 від 8 листопада 2002 року.

Отже, у підсумку можна дійти таких висновків. Сфера релігійно-церковних відносин є надто вразливою для зовнішніх втручань і потенційно конфліктогенною. Міжконфесійна толерантність передбачає визнання й реальне забезпечення рівності у правах і свободах, повагу до специфічних для певного конфесійного напрямку чи течії світоглядних засад, переконань, культової практики, свідоме уникнення дискримінації, образ, переслідувань на ґрунті вірування. Міжконфесійна толерантність потребує від релігійних об'єднань не лише орієнтуватися на зазначені загальні принципи віротерпимості, але дотримуватися домовленостей, свідомо обмежуючи себе у духовній експансії і апелюючи до властивих їм самим істин та переконань у стосунках з іншими релігійними об'єднаннями. Міжконфесійна толерантність неможлива без відкритості до міжцерковного діалогу, без і поза взаємних пошуків спільних точок дотику, всього того, про що можна дійти обопільної згоди, в чому проявляються однакові або вельми схожі позиції.

Пріоритетними принципами регіональної політики щодо регулювання міжконфесійних відносин виступають реалізація конституційних норм і вимог чинного законодавства щодо гарантії свободи совісті, стосунків держави і церкви, діяльності релігійних організацій; адаптація загальнодержавної політики до специфічних регіональних умов; відкритість влади до діалогу з усіма конфесіями; сприяння через демократичні процедури участі релігійних організацій та їх керівників у справах місцевих громад; об'єктивність, неупередженість, рівність у ставленні до всіх зареєстрованих релігійних організацій; ознайомлення широкого загалу через місцеві засоби масової інформації з поточною культовою і позакультовою діяльністю церков, деномінацій, окремих об'єднань; залучення релігійних громад до благодійницької діяльності, до патріотичного і морального виховання, до участі у суспільно-політичному житті суспільства, особливо на засадах їхньої співпраці між собою.

¹ Деревій В. Про стан сучасної релігії та шляхи виходу з кризи // Історія України. — 2002. — № 21–24 (277–278). — С. 57.

- ² Хабермас Ю. Расколотый Запад / Пер. с нем. — М.: Весь мир, 2008. — С. 16.
- ³ Локк Дж. Два трактата о воспитании // Сочинения: В 3 т./ Пер. с англ. и лат. Т.3. Ред. и сост., авт. примеч. А.Л.Субботин. — М.: Мысль, 1988. — С. 374.
- ⁴ Локк Дж. Опыт о веротерпимости // Там само. — С. 72.
- ⁵ Локк Дж. Два трактата о правлении // Там само. — С. 277.
- ⁶ Роулз Дж. Теория справедливости /Пер. с англ. — Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета, 1995. — С. 187.
- ⁷ Там само. — 190 с.
- ⁸ Роулз Дж. Політичний лібералізм // Сучасна політична філософія: Антологія/ Пер. з англ. Упоряд. Я.Кіш. — К.: Основи, 1998. — С. 230.
- ⁹ Негел Т. Моральний конфлікт і політична законність // Там само. — С. 387.
- ¹⁰ Дворкін Р. Свобода, рівність, спільнота // Там само. — С. 340.
- ¹¹ Нарвесон Я. Рівність проти свободи: переваги свободи // Там само. — С. 302.
- ¹² Белов Г.А. Политическая регионалистика // Политология: Лексикон. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. — С. 424–438.
- ¹³ Тригуб О.П. Релігії та конфесії Миколаївщини // Миколаївщина в новітній історії. — Миколаїв: Вид-во ПП Шамрай, 2007. — С. 245.
- ¹⁴ Мирошниченко В. На втором месте в Украине // Вечерний Николаев. — 2008. — 31 января.
- ¹⁵ Перевезій В. До проблеми нормативно-правового регулювання процесу реституції церковної власності та церковного землеволодіння // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2007. — Вип. 10. — С. 292.
- ¹⁶ Котигоренко В. Бути чи не бути етнічним конфліктам в Україні // Політичний менеджмент. — 2008. — №5. — С. 93.
- ¹⁷ Гудзик К. Независимое государство — независимая церковь // День. — 2007. — 14 июня.
- ¹⁸ Толерантність: сфера міжконфесійних відносин. Релігієзнавчий аналіз / Упоряд., автор перед. Л.О. Филипович. — К.: ЦеРІС, 2004. — Вип. 2. — С. 113.
- ¹⁹ Козлов С. Раввин Шолом Готлиб: «Ваш город произвел на меня впечатление» // Вечерний Николаев. — 2006. — 14 декабря.